

DOI:

UDK 004.8:171-057.87

Izvorni znanstveni članak

Original scientific paper

Primljeno: 15. 12. 2024..

Fahira Fejzić-Čengić

Fakultet političkih nauka u Sarajevu

fahira.fejzic.cengic@gmail.com

Umjetna inteligencija u odgoju i obrazovanju neka praktična iskustva

Sažetak: Prve ozbiljnije radove, u formi znanstvenog eseja napisane sa AI primila sam od mojih studenata u proljeće 2024. godine na doktoralnim studijima. Studentica je ukucala pojmove koji su se odnosili na njenu temu rada i nakon manjih jezičkih popravki predala rad. Tema je bila 'Društvo rizika i neka bh. politička iskustva'. Shvativši o čemu je riječ, pokušala sam analizirati zašto je tako postupila i utvrditi imam li mogućnosti tehničke provjere ili prepoznavanje plagijarizma. Na program turnir koji koristimo za detekciju plagijarizma u seminarima, magistarskim tezama, doktorske provjere sam univerzitet, rezultat je bio 0% plagijarizma. Dakle, kompjuter nije mogao otkriti plagijarizam u tekstu koji je sam kompjuter s pomoću AI pripremio. Postajalo mi jasnije da će to ubuduće biti tako i još teže uočiti uobičajenim alatkama za otkrivanje plagijarizma u stručnom i naučnom, odnosno u obrazovnom radu. Odmah mi je pao na pamet rani Agambenov esej s početka epidemije corona, u kojem je kazao da obrazovanje kakvo poznajemo hiljadu godina više ne postoji i neće postojati, s izrazitim pesimizmom obojeno.

Moje glavno problemsko pitanje i skepsa spram tehnologije mišljenja, etike tehnologije i tehnike i dalje bilo slično ranijim problemskim pitanjima koja su me mučila: da li čovjek uistinu postaje objekt a mašine oko njega subjekt budućih društvenih odnosa? Šta to može značiti?

Ključne riječi: AI, obrazovanje, plagijarizam, etika tehnologije

Summary

I received the first more serious work, in the form of a scientific essay, from my students in the spring of 2024 in their doctoral studies. The student typed the terms related to her topic of work and submitted the work after minor language corrections. The topic was Risk Society and some BiH. political experiences. Having understood what it was about, I tried to analyze why she acted the way she did and to determine whether I had the possibility of a technical check or recognition of plagiarism. The turning program that we use to detect plagiarism in seminars, master's theses, doctoral theses is checked by the university itself, but the result was 0% plagiarism. Therefore, the computer could not detect plagiarism in the text prepared by the computer itself with the help of AI. It became clearer to me that in the future it will be like this and even more difficult to detect with the usual tools for detecting plagiarism in professional and scientific, that is, in educational work. I immediately fell in love with Agamben's early essay from the beginning of the corona epidemic, in which he said that education as we have known it for a thousand years no longer exists and will not exist, tinged with distinct pessimism.

My main problematic question and skepticism towards the technology of thought, the ethics of technology and technique was still similar to the earlier problematic questions that tormented me: does man really become an object and the machines around him the subject of future social relations? What it means?

Keywords: AI, education, plagiarism, ethics of technology

Iskusni nastavnici u nastavi razumiju o čemu govorim, naime, nakon više decenija provedenih za katedrom i čitanjem stotina studentskih radova već se poprimi toliko iskustvenih obrazaca da je uobičajeno prepisivanje, plagijarizam i slično, čemu studenti pribjegavaju zarad lakšeg okončanja obaveza, lahko uočljivo i gotovo da nisam imala značajnijih 'prevara' u tom smislu. Na Bacehlor studiju svakako studenti pišu kraće radove, obično vrlo provjerljivih tema i sagovornika, često je to kod mene pisanje po novinarskim standardima i vježbanje određenih žanrova, poput kolumne, proširene vijesti, komentara, konstruktivnog novinarstva i slično. Na master studiju već se traži i

forma eseja, oglada, analize ili istraživačka priča, pa se ponovo može prepoznati ako student prepisuje ili nije sam autor tih zadataka. Već na doktoralnim studijima zahtijevam susret s literaturom, ozbiljnije iščitavanje autora, tema, filozofsko-komunikoloških dilema i zrelije povezivanje naizgled razbacanih ideja, teza i zaključaka. Samo povezivanje po dubini literature posebno je zahtjevno i na cijeni, barem kod mene, a naročito pokušavam pokazati studentima da je najpreče da sami čitaju knjige, izvedu sopstvene zaključke, da sami sučeljavaju velike knjiške teorije sa kakvim takvim vlastitim iskustvenim poljem i na tome grade metodološki čvrst okvir za dobre znanstvene eseje. I općenito radove. Tako svake godine skupa pripremimo po jedan broj časopisa pod nazivom 'Studentski list', indeksiramo u Univerzitetskoj biblioteci, recenziramo i objavimo, pa svaki autor ima da ponese lijepu uspomenu sa studija. Vjerovatno iz tih motivacijskih razloga većina, ako ne i svi, se trude da te zadatke urade što bolje i kao stvarno lični, osobni rad.

Od ove godine, po prvi put primjećujem nakanu studenata da eksplicite prepisuju, odnosno, da im radove na zadatu temu piše ChatCPT, odnosno pisanska forma umjetne inteligencije koja za to i postoji. Naravno da se tome protivim, jer onda trud i zalaganje studenata izostaje, a posebno njihovo promišljanje i samostalno zaključivanje.

Kako otkriti rad pisan s pomoću ChatCPT?

Kako sam otkrila prvi ozbiljniji plagijarizam? Studentica je na trećem stupnju studija dakle na Doktoralnim studijima donijela naizgled ozbiljan rad, na petnaestak kartica teksta, sa puno fusnota, sa puno i previše varijabli pod a, b, c, d, e...u razradi teme. I to mi je bio prvi signal da je to sortiranje djelo uigrane mašine a ne studentice. Toliko varijabli niti je nužno, niti ijedan student može smisliti. Potom, uvidjela sam da kod tzv. unutarnjih referenci, koje autori pišu u zagradi, mašina unosi samo prezime autora i godinu izdanja knjige, ali ne i stranicu sa koje se citira misao, rečenica i slično. Već to je ozbiljno signaliziralo da je i to dobar put za ljudsko prepoznavanje plagijarizma. Naravno, podsjećam da je uobičajeni program za iščitavanje plagijarizma zakazao i da je taj prepisani odnosno ChatCPT-jem napisan rad prepoznao kao 0% plagijarizma. Mašini se učinilo da kad sama AI piše kao mašina, onda tu nema plagijarizma. Mašina to umije i radi. Ne prepisuje ni od kog, doli od svojih postojećih podataka izbacuje tekst.

Kako sam tražila da svaki rad na tom stupnju obrazovanja donese i primjere iz Bosne i Hercegovine u vezi teme, tu je već student morao da se potruži i sam dopiše nešto lokalno, tako da kažem. I odmah se vidi stilaska, pismena, akademska i svaka druga razlika u odnosu na pisanje od strane ChatCPT.

Također kod navođenja literature, mašina ima svoj standard, i ono što mi se odmah javilo kao ideja, da bi upravo dosad postojeće striktno i rigorozno navođenje literature na način mašine, kako indeksirani časopisi traže kao vrhunac originalnosti autora, trebalo izmijeniti i tražiti da autor teksta sam navede literaturu bez recimo poretka kao mašina – prezime, ime autora, godina izdanja, ime djela, strana...moglo bi se vratiti na dobre stare fusnote, baš fus-note i u njima navesti popratnog teksta koji bi samo dijelom dao osnovne reference i plus zašto se taj dio citira i tome slično, sve bi to išlo u prilog stvarnom ljudskom, studentskom autorstvu dok nam je do autorstva i originalnosti još uvijek stalo. Naravno, prva metodološka opaska u ovom slijedu teksta je da nam je uistinu stalo da otkrivamo plagijarizam, da obrazujemo originalne misleće studente i stručnjake, da očuvamo ljudsku humanu dimenziju obrazovanja i da sačuvamo zdrav razum kod studiranja društvenih i humanističkih nauka. Barem.

Konačno, kod tekstova pisanih ChatGPT-jem je očito da se svaka tema razrađuje kao neka matematska ili tehnička tema i da je AI još uvijek jako prilagođena tehničkim i matematskim naukama i znanjima, ali da suptilna emotivna, društvena, misaona, filozofska, etička, religijska ili estetska djela ne može pisati i kreirati na dovoljno dobar način.

Zašto više kritike za AI?

I evo dok pišem, uz ovaj pasus na pauzi mi dolazi divan tekst koji ovim stavovima ide u prilog. Iako je mnogo čitatelja pročitao, možda samo ovlaš, on, tekst naime, nema učinkovito djelovanje kakve imaju neprestane reklame, marketinški trikovi i popularizacija AI u svim aspektima i svakoga trena. A riječ je o djelovanju emocija koje nas kao ljudska bića uzdižu i čine velikima. Čine sretnima:

*“Promjena okoline može imati veliki utjecaj na naše raspoloženje, stoga zamislite kakav bi učinak mogao imati odlazak u svemir. Iako jednostavno mijenjanje mjesta za ručak može pružiti osjećaj osveženja, to vjerojatno zvuči smiješno u usporedbi s iskustvima NASA-inih astronauta poput **Rona Garana**.*

Garan je jedan od rijetkih ljudi koji su posjetili Međunarodnu svemirsku postaju (ISS) i svjedočili prizorima koje mi, obični smrtnici, teško možemo zamisliti. Iako svemirske šetnje, znanstvena istraživanja i solarni sustav zvuče nevjerojatno, boravak na ISS-u nije uvijek glamurozan kako bismo možda mislili. Nošenje svemirskog odijela može biti neugodno, izolacija može utjecati na mentalno zdravlje, a zdravlje je uvijek pod rizikom.

Unatoč tim nedostacima, zanimanje astronauta jedno je od najpoštovanijih. Oni koji se uspiju pridružiti svemirskoj agenciji poput NASA-e imaju priliku iskusiti nešto izuzetno duboko – fenomen poznat kao "efekt pregleda" (overview effect).

U nastavku teksta govori se o fenomenalnom, nestvarnom učinku preplavljujućih emocija, osjećanja, zbog kojih kao bića vjerovatno i postojimo.

Neočekivane i preplavljujuće emocije

Taj termin opisuje kognitivni pomak koji astronauti mogu doživjeti dok gledaju Zemlju iz svemira. Prema King's College London, astronauti mogu osjetiti neočekivane emocije, preplavljujuću ljepotu i povećani osjećaj povezanosti s drugim ljudima i Zemljom kao cjelinom.

Istraživači su također usporedili efekt pregleda sa "stanjem strahopoštovanja sa samotranscendentnim osobinama" koje može izazvati "neočekivane i preplavljujuće emocije" kod astronauta kada shvate važnost svoje uloge. Ljudi poput Garana, koji je proveo nevjerojatnih 178 dana u svemiru, putujući više od 71 milijun milja u 2,842 orbite tijekom svoje karijere u NASA-I, kažu da su se vratili kući s potpuno novim pogledom na život.

"Garan, sada 62-godišnjak, izjavio je da ga je gledanje Zemlje iz svemira natjeralo da shvati kako "živimo u laži" i da smo previše zaokupljeni pogrešnim stvarima. "Vidio sam nevjerojatnu tankost atmosfere našeg planeta," rekao je za Big Think. "U tom trenutku, pogodila me trezvena spoznaja da taj tanki sloj papira održava svaki živi organizam na našem planetu na životu."

Potpuno smo povezani

*Astronaut **Michael Collins**, koji je letio na Apollu 11, također je bio zapanjen koliko "krbko" i "maleno" Zemlja izgleda, dok je **Edgar Mitchell** s Apolla 14 rekao da mu je to iskustvo donijelo "eksploziju svijesti". Fenomen je doživio čak i **William Shatner** iz serije Star Trek tijekom suborbitalnog svemirskog leta, rekavši da ga je ispunila "preplavljujuća tuga".*

*"Filozof svemira" **Frank White**, autor knjige "The Overview Effect: Space Exploration and Human Evolution", bavio se ovom temom i ponudio savjet za one koji žele doživjeti sličnu spoznaju kao astronauti. White je opisao efekt pregleda tijekom gostovanja na NASA-inom podcastu "Houston, We Have a Podcast" 2019. godine, rekavši: "Moramo sebe promatrati kao dio ovog organskog sustava."*

"Naša sudbina je povezana s ljudima za koje možda mislimo da su potpuno drugačiji od nas," rekao je White. "Možemo imati različite religije, možemo imati različite političke stavove. Ali na kraju, svi smo povezani. Potpuno povezani. I ne samo s ljudima, već s cijelim životom. Sve je povezano s ostalim. I iz toga proizlazi ponovno spoznaja."

"O tome možemo znati, možemo reći da znamo da smo svi povezani. Znamo da naše razlike nisu toliko bitne. Ali opet, to je znanje u mozgu, a ne u srcu. Dakle, velika spoznaja o njihovom iskustvu je da je to iskustvo."

I dok sve oko nas u samo malo odmaka od svakodnevnice i mrežnih matriks -poruka kliče da se probudimo, da progledamo i osamostalimo svoj um i stil života, mi se evo i kao najveći umovi, ili mudri profesori i akademici patimo jedni drugima dokazujući 'da je voda mokra' ili jedni druge citirajući da bi dokazali kako radimo, čitamo, mislimo, u toku smo...a zapravo smo slabi, kopirajući, još uvijek umreženi u matriks- mrežu kao klopku i teško nam je postati slobodnima. A to znači da je povratak srcu povratak emociji, čistom blještavom iskrenom osjećaju najbolje što kao ljudska umna bića možemo doživjeti i dočekati. Na razočarenje svih strojeva i svih mašina, svih kompjutera i matriksa, sistema i takozvanih moći...

Mimo toga vraćamo se potrebi istinskoj duhovnosti u našim ljudskim životima. Duhovnost kao ozračje dubokih i iskrenih emocija stvara zadovoljstvo u čovjeku i čini ga cjelovitim. Nema zdravih društava bez zdravih ljudi, a za zdravlje im najprije treba ova velika emocija. Prva naredba čovjeku od strane Savršenstva je da poštuje ove obrise Savršenstva i da putuje ka tome cilju, svaki tren, svaki dan. I tu bi trebala biti stalno obnavljajuća i napredujuća prirodna inteligencija svojstvena čovjeku kao biću srca, uma i govora. Ovo putovanje je najteže na svijetu, prepuno je prepreka i nadasve je bijeg od ega. Toliko svojstvenog egoističnoj civilizaciji koja žudi za AI kako bi lakše egu ugodila a da se pri tome ne trudi, ne muči i ne putuje.

Dosezati put za savršenog čovjeka – težak zadatak savremenosti

Savremeno doba karakteriziraju pet kriza: kriza ateizma, moralna kriza, kriza svjetske politike, ekološka kriza i kriza modernog čovjeka. Ako je vrhunac znanja mudrost onda se slobodno može reći da je vrhunac ljudskog roda *savršen čovjek*. Kako je to moguće dosezati i dosegnuti?

O milosti u svijetu danas krajnje nemilosrdnom samo još mistici govore, a o savršenom samo uski krugovi najmudrijih mistika. Smatra se među njima da je vrhunac mudrosti pojmiti *paralelno postojanje i nestajanje* u svijetu i prirodi. Ovo je moguće samo pomoću božanske intuicije. Da je to tako potvrda je svuda oko nas, govore biljke, stijene, svemir, životinje unutarnjim govorom. Samo čovjek posjeduje vanjski govor. Vanjsko izražavanje unutarnjega. Eh, upravo se to događa i

---

¹ <https://klik.hr/novo/astronaut-se-vratio-iz-svemira-s-potpuno-drugacijim-karakterom-i-velikim-otkrice-mi-zivimo-u-lazi>, Pogledati cijeli tekst na ovoj stranici

pospješuje sa umjetnom inteligencijom, i zato toliko plijeni, naime, moderni čovjek ne zna više izraziti svoje unutarnje. Jer je pomjeren vanjskim do te mjere da se samousmjerava i divi još samo tom vanjskom. Slikom, selfijem, uličnim performansom, medijskim spektaklom, konceptualnim koncertom, spektaklom smrti, spaljivanjem mrtvog tijela uz popratni ritual.

A savršen čovjek uviđajući vrijednosti unutarnjega čini obrnuto. Preuzima jedno po jedno svojstvo, ime ili logos Onoga Savršenstva, njegove atribucije kojih je bezbroj i hodeći po njihovim naputcima stalno svjestan baš tog Puta, teškog i zahtjevnijeg od bilo kojeg vanjskog puta postajući 'obrađeno uglajncano ogledalo' svog Gospodara onog Savršenstva, Kreatora bez Premca.

Kroz te savršene ljude, rijetke i čudne, Bog kao tvorac prirodne inteligencije vraća svoju najljepšu milost svim ostalim svjetovima i tako u stvari svijet traje. Ti savršeni ljudi, (evlije, velije, mučenic) su nastavak generacije proroka čija je proročka misija okončana prije 1443 godine, a trajala je od prvog čovjeka do 571. godine. Onda je u zrelosti ljudskog roda prekinuta i svijet i ljudi su prepušteni konceptu stalnog Puta dobra, stalnog puta ka ovome cilju preko najboljih ljudi. Oni su nosioci najbolje etike za osobu i zajednicu. Ko to spozna spoznao je Tvorca i sve stvoreno.

O prirodnoj inteligenciji

Samo Postojanje otuda je Milost. Prirodna inteligencija je u ovom smislu riječi izgrađena na svim premisama dosezanja ovih vidika savršenog čovjeka, etičko djelovanje prema uputama tih posebnih ljudi i njihove božanske intuicije koja je mjesto najčišće prirodne inteligencije. Božanska intuicija je najbolji mogući metod i metodološki okvir kojima bića uopće spoznaju. Taj put kojim se te složene, beskrajno složene relacije – *muslat* – enigma svijeta – tajna postojanja – igre sudbine – krupne i sitne, najveće i najmanje, odvijaju neprestano otkako svijet postoji, i to posvjedočuju na neobičan način iskustva i iskazi gore ovih astronauta koji su progovorili...

Prirodna inteligencija jesu savršeni putevi i metodi savršenih ljudi kojima u masu ljudskog roda svakog trena u intuitivnoj vezi sa Savršenim koji je porijeklo svega - spušta ljubav, milost, znanje, logose...Stoga se može reći da je ovaj materijalni svijet jedna vrst iluzije za većinu ljudi, ma kakve racionalne ideje radnje posjedovali, ni oni bez savršenog čovjeka – intuitive – kao božanskog metoda ne mogu suditi. Naprotiv, vide svijet u iluzijama, kao iluziju...

Nova nauka, novo znanje sa prosvijetljenim savršenim ljudima kao vodičima u mraku današnjice svakako je kao i prije, u ranijim epohama, ta koja je spojena sa božanskom moralnošću, jer su božanska moralnost i nauka dva oka – ako se pravo mora vidjeti istu stvar. Ova nauka nakon ove

ateizirane, tehnicizirane, instrumentalizirane, materijalizirane ne smije niti je moguće da bude odvojena od božanske mudrosti.

Ovo mogu shvatiti samo ljudi čistih srca. Koliko god da ih je malo ili mnogo. Ljudi sa etikom, moralom u svakodnevnom djelanju i radu.

Znanje i ljubav, srce i um su dva spoznajna središta

Ali upoznavanje ljudi s Bogom je i danas težak zadatak kao oduvijek, da to rade filozofi, nikad niko ne bi zaželio Boga. Ali, proroci, poslanici i drugi savršeni ljudi su ti koji vode čovječanstvo za ruku do Tvorca, Boga Uzvišenoga i zato ga i dovode do cilja. Uz znanje, oni obavezno traže moral i ljubav. To je glavni metod kojem se sve u svijetu povinava, samorazumijeva ono što je trajni puls kosmosa, svih nebeskih obzorja i putanja koje svakoga trena ispisuju na nebeskim prostranstvima, ali isto tako i u srca ljudi, umova, ali umovi lišeni ljubavi niti to primjećuju, niti su to kadri usvojiti.

Znanje i ljubav ili ljubav i znanje su dva središta spoznaje. Srce i mozak, duša i um su dvije alatke kojima se približavamo Bitku Svijeta i Bitku Stvoritelja. Svaka ljudska volja mora se čuvati i jačati svakoga dana i trena i samo na vrhuncu svoje svijesti iz volje se rađa ljubav. Udivljenje nebom, stvorenjima što se upozna, uvodi u shvatanje i uvjerava da je sve djelo savršenog Tvorca svega oko nas. Od jedne ćelije do jednog genoma ili gena. Od jedne komete do jednog Sunca u pulsirajućem kosmosu. Tamo je svuda božanska ljubav i ona se suhim racijem, usko misaono ili sa AI-om, kompjuterom ili desktopom, ekranom ili čime sličnim, čipom ili dronom spoznati ne može. Zato je spram prirodne inteligencije – udaljavajuća osa – um – vještačka inteligencija još veće sužavanje uobičajenih ne cjelovitih kapaciteta *homo sapiensa*. Sa AI se ti kapaciteti udaljavaju uvriježenim stavovima moderne nauke i njene sluškinje tehnike, sciencije a ne nikako ne približava mudrosti, toj krasnoj rijetkoj osobini svega stvorenog. Pa i čovjeka.

Spoznaja iz dvije čežnje – šta tu može AI?

Distanca između Boga i čovjeka se pri tome smanji u onim trenucima u kojima se sretnu dvije čežnje – božanska da ga se spozna i istinskog roba – koji žudi samo za Njim. Ova distanca nije u vremenu i nije u prostoru, ovdje se ne pika uobičajena dihotomija mjesta, vremena, već je upravo nadilazeća, to *srčano oko savršenog čovjeka* ima intuiciju, vid posebni, intuiciju, *basiret*, (treće oko u mističnim doživljajima) i posebno je aktivan noću, kad je srce takvog čovjeka budno i kada je krajnje intimno sa svojim posebnim obraćanjima Bogu Uzvišenome. Taj posebni čovjek, svoje srce

nahrani i napoji posebnim pićem koje je još čovjek okusio i pihnuo *u ezelu*, prapočetku kad je još bio nestvoren u dvorima opojnog raja, dženneta.

Duhovno se tad posvjedočuje prva istina, zasluga je to srcu onoga ko se odrekao svoga uživanja, slasti, poroka, ega, egocentrizma i putenih želja. A samo taj čovjek ima tako blistav kognitivni put, svoj *jekin*, posve sigurno posvjedočenje da je to što osjeti čista istina pa onda i uputa ostalom živom svijetu. Intuitivna spoznaja nema šablon i nije šablon. Ona samo sija kod tog posebnog putnika ka srcu svijeta, to je onaj tren koji razni mistici pa i sufije nazivaju radost sastanka s Gospodarom – *čin smrti* – odnosno rastanka sa ovim načinom života koji zovemo život u materijalnom vremenu i prostoru.

Ti oslonci, te velije ili evlije, askete su stubovi spoznaje i milosti. Kosmosa. Ali, oni su i izvođači, učitelji. Lideri duhovnog puta, koji su dragocjeni kao zlato suho i kao sjajni dragulji, kao bijeli biser i crveni merdžan, kao zeleni smaragd i žuti jakut. Treba za njima tragati. Smireni su i neprimjetni. Jer su ovoj *svjetskoj hijerarhiji moći davno rekli – zbogom!* I za primjere sreće i lijepe spoznaje odmakli se od ovog zabludjelog tamnog vilajeta, svijeta bez etike i morala, bez mjere i harmonije, te uživaju u svom mikrokosmosu koji je replika veličanstvenoga makrokosmosa koja je hazna neiscrpna Božja, sasvim osvjetljeni, iz njih uistinu probija svjetlo, oni rastrgavaju zastore jastva, a srca su im savršeno čista od svega prolaznoga. Njih privlači svjetlost bez koje izvori odabranog savršenog čovjeka djeluju isključivo po božanskom nalogu, govore samo po Njegovom nalogu, djeluju samo po Njegovoj volji, i postaju glasnik najvećeg Oglašivača.

Suhi racio i suhi um ne može pojmiti intuitivni metod

Ovaj je misaoni i tumačeći preokret zaista suhom racionalnom umu neprihvatljiv, jer je taj um se već užegao u vlastitoj samodopadljivosti i stalno istim interpretacijama svega oko sebe a naročito sebe. Okorjeli su već ti stavovi da je sve oko nas samo što vidimo i činjenicama dotaknemo, da iza nema ništa, nema metafizike, transcendencije, nema nevidljivoga živoga vuslata, i da je sve mjerivo sa ovih pet čula. A imaju snove i maštu i osrednji ljudi. A ova obavijest je kao odlična podloga da AI i mehaničke i digitalne okolnosti koje već postojeći svijet iluzija umnože i dovedu do neprepoznatljivosti. Zato je cijela sfera digitalne magija i jedna vrsta posebnoga sihra i iluzije koja sprječava i zasjenjuje i odmiče od biti svijeta i života. U digitalnom svijetu nema mjesta ni za mehaničko ni za ono srce sa dvije komore i dvije pretkomore kao organ za kritičke funkcije u svakom živom organizmu, a kamoli da ima mjesta za srce koje sakuplja ljubav prema Bogu i tako prema svijetu. Ovo mehaničko srce modernog čovjeka nema više snage da odgovori na silnu ljubav

božansku koju On svakog trena sipa i prospipa na svoj svijet, a ono je nužno da uzvratiti na tu ljubav da bi uznastajala Velika simfonija kosmosa, svestrane svemoćne ljubavi koja spoznaje i vodi svijet.

Ljubav se kao i znanje osluškuje

Ljubav se kao ni znanje ne treba definirati. Ona se samo stalno osluškuje i doživljava. Ne može se okončati krajnja tajna Božijeg stvaranja, kao ni krajnja tajna Božije ljubavi. Tu stanuju mir, blaženstvo, čežnja i ljepota. Ljepota je središtu te visoke ljubavi. Ljubav se nužno zaljubljuje u ljepotu. Jer ljepota je privlačna. Skladna. Umilna. Draga. A ta emocija, to trajno dolazi iznutra. Iz svake jedinice ako se tom procesu prikuči. Suprotno tome, AI stalno traži put vanjštine. Izlazi iz sebe. Izlazak iz sebe. Ulazak u mašinu, ulazak u algoritam. Tu više nema ljepote. Ona je dresura i tortura ovoga tamo-amo oko nas, preko je algoritam. Uništena je Sloboda prostora. Tako mora biti - reče zatrovani algoritam. Uvijek isti i ponavljajući. Kao robot. I jest robot. Ljubav je tu preko znanja koje se osjeća i doživljava sa AI se znanje i ljubav ne osjeća, ne doživljava iskustveno i čulno, može samo biti izvjesno stanje i osjećanje nelagode, prekršaja i uškopljenosti. Odatle ne može nikada nastati ljubav. Opažanje istinske ljubavi nije spoznaja kao umom dokučivo opred,ćenje... Ljubav je napitak koji se pije i što se više pije više se traži i pije i žedanje za ovom ljubavi gospodara svih svjetova beskrajno je mnogo.

Gospodar svjetova hodi po srcima odabranih ne po mašinama, odabranici svoje putanje čine kroz četiri ostvarenja sebe samih, vele sufije: dušu (ego), srce (kalb), tajnu (sir) i posebnim božanski duh. To je beskrajno slojevit svijet i putovanje, beskrajno zanimljiv put svakome ponuđen kao mogućnost, originalna i neponovljiva. Srce posebnih pulsira beskrajno ritmično i stalno po 360 hiljada puta na noć sa ujednačenim harmoničnim ritmom.

Šta je prirodna a šta vještačka inteligencija?

Može li se to riječima dovoljno dobro predočiti? Može se reći da se sporo razvija ljudski napredak, kako veli Anis Bajrektarević u tekstu 'U devoluciju s tehnologijom, Digitalni kolonijalizam modernog tehnofeudalizma.' Sem toga, veli isti autor, razvoj je bivao zamoran i sporadičan, ali kad se tehničko napredovanje ubrzalo tad su se i društvena raslojavanja sve jače ukazala. Počelo je još sa osvajanjima Aleksandra Makedonskoga. Kritički se odnoseći prema zbrzanosti digitalnih tehnologija posljednjih desetljeća autor s pravom pita, kao i moja malenkost, hoće li sama AI učiniti svijet boljim društvima, puno više moralnijim, pravednijim...ili neće?

“Jednostavno, bijaše to vrijeme i mjesto trijumfa ljudske svijesti, čistog rasuđivanja i iskričave misli. Međutim, ni Euklid, Anaksimander, Heraklit, Hipokrat (i onaj sa Hiosa i ovaj sa Kosa), Sokrat, Arhimed, Ptolomej, Demokrit, Platon, Pitagora, Diogen, Aristotel, Empedokle, Konon, Eratosten, niti bilo koji od desetaka drugih starogrčkih briljantnih umova nikada se nije iti jednom jedinom riječju, jednom rečenicom, nisu pozivali na nešto što je bio njihov svakodnevni život, nešto što su vidali doslovce na svakom uglu tijekom cijelog svog života.

Bio je to nemoralan, nepravedan, notorno brutalan i opresivni sistem ropstva, koji je pokretao antičku državu. (Robovi se čak nisu doživljavali kao ljudi, već kao „fonetički alati“, „oruđe koje govori“.) Ova kratkovidost, odsustvo kritičkog osvrta na očito i sveprisutno, povijesna je poruka – vrlo uznemirujuća, samokazivajuća. Snažno upozorenje za današnje vrijeme.”²

Pita se također hoće li AI sa svojom kvantnom fizikom u upotebi, nanorobotima, bioinformatikom donijeti rastuće etičke dileme i hoće li naše ljudske fizičke i mentalne moći uz nju zastarjeti?

Hoće li sa AI čovjek otići na smetlišće? Ovako kako stvari stoje AI ne donosi bolju etičku participaciju u društvu, ne donosi duhovnu izbalansiranost i opću etiku u društva. Pojačati uvidavnost i sveopću empatiju u svijetu niko više i ne pokušava zagovarati na ovom području. Svi su okrenuti naizgled zadivljujućim brojkama i ciframa mogućnosti koje kao AI nudi čovječanstvu. AI donosi zamku, mišljenja, izričit je ovaj autor, ali i zabludu, zamka je sam AI intelektualni razvoj koji ne podrazumijeva ulog za sve građane svijeta, a vrijeme će pokazati da AI donosi samo novo tehnoropstvo.

Planeta grca za općim etičkim načelima, sva su pogažena i pogašena

Godine 2015. je potpisam Kjoto sporazum i Pariz sporazum pod nazivom COP21 i klimatske promjene, a iste te godine je cijela milijarda ljudi živjela bez električne struje. A oko 3 milijarde ljudi i sad zavisi od tradicionalnih izvora energije. Isti autor primjećuje da što je razvijenija inteligencija ove vrste, tehnička dakle, vještačka dakle, bez emocije i empatije dakle, to je i veća mogućnost samouništenja ljudi. Kao da nas tehničke inovacije sve više primiču sukobu sa životom, prirodnim zdravljem, mirom. Samo čovječanstvo još nema opća etička načela o svakome na ovoj Planeti i za sve živuće, jer se ljudi ne snalaze. Još živimo u Bretson Woodvordoim institucijama i još nismo odmakli Tobinove poreske inicijative, a nema ni sloge oko ograničenja nuklearnog naoružanja,

²<https://www.ifimes.org/ba/istrazivanja/u-devoluciju-tehnologijom-digitalni-kolonijalizam-novodobnog-tehnofeudalizma/5355>, zanimljiv i nadasve analitičan kritički tekst kolege Bajrektarevića, šef katedre i profesor međunarodnog prava i globalnih političkih studija iz Beča, Austrija...

migrantima, covidu... Privreda i danas živi na pričama Adama Smita od prije 300 godina. Sve se regule tiču povlaštenog kapitala, oligopola i njihove nadmoći. Priča o klimatskim promjenama je priča o brutalnom teroru nad prirodom najbogatijih zemalja i koproracija. Kosmos je izgrađen i dalje od helija i vodika, a naša Zemlja od ugljika mahom. I pri tome ljudski rod i dalje ratuje protiv finih struktura kosmosa, baš tog helija i vodika i ugljika, jer se na tim tehnologijam dobro zarađuje i dobro zagađuje. Time nepovratno ništimo planet i lijepi kosmos.

AI je pogodna za konkretne, prizemne radnje koje mijenjaju uobičajene rutinske radnje racija, ruku, nogu. AI ne može dovesti do odnosa čovjeka prema dubinama nebeskog plavetnila, ali može dovesti do suhog, suhoparnog programa i poimanja istih radnji koje se ponavljaju. AI smanjuje ako ne sprječava ljudsku potrebu da se čudi, i zato je u obrazovanju više štetna nego korisna, ako piše i računa umjesto čovjeka mladog studenta ili znanstvenog istraživača, a kad se čovjek čudi veličanstvenosti svijeta koji nas okružuje to dovodi do najljepših ljudskih radnji i djela. Čudotvornost i čudesnost jesu svuda oko nas. (Karić; 2024:22).

Da privodimo kraju naše promišljanje o AI u obrazovanju sa sjajnim zaključcima kolege Bajrektarevića koji kaže:

“Dakle, ako je jedna od novijih TOE (Jedinstvenih teorija svega) postavljenih od strane Stephena Hawkinga i Leonarda Mlodinowa tačna – *da kvantni svemir, kao samoorganizovana okolnost, pretenduje da stvori smisao, te da su posmatrači važan dio ovoga sistema* – onda kosmos naprosto stalno i iznova sam sebe aktualizira. To znači da, kako se svemir razvija, dopuštajući organizaciji da dođe do izražaja, naša svijest stvara univerzume/multiverzum. Ako je tomu tako, onda bi takav proces morao rezultirati i stalnom samoaktualizacijom nas u ovakvome svemiru, jer je tada suštinska osnova realiteta zapravo naše sveobuhvatno samoshvatanje/ samopoimanje.

Ova bi TOE onda pretpostavila naše stalno ovladavanje vještinama, što svakako nije 'tehnologija' koja održava *status quo*, (statičnost/rigidnost u dinamičnom okruženju) već je to prije tehnologija koja otvara, oslobađa i proširuje (kakav je napose i svemir sam). Kako je moguće da o ugljiku ovisna kultura, krhkih i nesigurnih, no deklariranih kao *ovdje-mi-sada*, agresivnih dvonožaca čiji je razvoj u konačnici predodređeno uslovljen binarnim (napadni-bježi, konzumiraj-napusti) aktivnostima reptilskog kompleksa, svjesno kreira

inteligentan svemir koji se pretežito sastoji od helijuma i vodika u svoj svojoj beskrajnosti?”³

Mislilac Filip Čorlukić nas podsjeća da je osnovni oblik postojanja energija, da se njenim posebnim organiziranjem nastaje materija, da se pak posebnim organiziranjem materije pojavljuje život a nakon toga manifestiranje razuma. Čorlukić dalje veli da ‘u svemiru postoje ujedinjen opći Razum u bilo kakvom obliku’, a u svemu su ‘molekuli DNK programirani kao univerzalni svemirski program’, a to znači da ljudski mozgovi su ‘jedinični elementi svemirskog razuma’ (Karić, 2024:32) Svemirski razum je očito svemirska intervencija na zemlji u doba kad je prvi čovjek, Adem, Adam se pojavio , a važan član svih podsistema svemirskog razuma je anđeo Gabrijel, melek Džebrail. (Karić, 2024:32) Dakle, energetsko nematerijalno posredovanje. Već smo naglašavali kod intuitivne božanske spoznaje važnost mliječnoga puta nadahnuća kod evlija, velija, mistika odabranika kojim se približavaju ovom posredniku između svemirskog razuma i čovjeka.

Kad smo spominjali da se prirodnom inteligencijom razuman i emocionalan čovjek nužno divi prirodi njenom skladu i ljepoti, savršenstvu kosmosa i njegove *kosmičke simfonije* onda smo na trenutak u tom zanosu opisa smetnuli s uma kako je i zašto uopće trebala nastati AI, odnosno vještačka inteligencija. Jedno od najjednostavnijih a ipak najtačnijih definicija nauke i tehnologije u modernom smislu riječi što one jesu i kako jesu postale ponudio nam je Paul Virillio u knjizi ‘Čisti rat’ konstatirajući:

‘...francuski filozof i komunikolog Pol Virilio, u zanimljivo naslovljenoj knjizi ‘Čisti rat’, gdje u uvodnom eseju kaže ovo: “Nauka i tehnologija došle su iz čovjekovih pitanja o Prirodi. Upravo iz ovog otkrivenog znanja o zagonetki Prirode tehnologija je proizvedena. Od tada . otprilike prije jednog vijeka – zagonetka nauke i tehnologije je svojim razvitkom težila tome da zamijeni zagonetku Prirode”. (Virilio, 2012:30)

Ako je tome tako, da je AI dio te goleme *tehnološke tajne*, nije nemoguće ustvrditi da će konsekventno tome da dok najbolji istražuju puteve božanskih tajni dotle najgori istražuju ili zasad taje puteve tehnoloških tajni. A njih je svakako jako puno. Ako je u središtu prirode božanska tajna a onda u njegovoj kopiji u tehnološkoj sredini *demonška tajna*, kao copyright tajna. Čorlukić nas je podjetio kako je važan svemirski posrednik između Vrhunske Tajne i ljudi, sljedstveno tome

³ <https://www.ifimes.org/ba/istrazivanja/u-devoluciju-tehnologijom-digitalni-kolonijalizam-novodobnog-tehnofeudalizma/5355>

nepoznat je tehnološki posrednik između tehnološke vrhunske tajne i ljudi. I o toj tajnovitosti tehnološkog uma progovara Pol Virillio. Time nam zapravo skrećući pažnju da je takav posrednik nužan i postojeći da se o njemu šuti, taji ga se i ljudi ga kao korisnici tehnologije ne prepoznaju i nisu to ni u stanju. Suviše su empatično priklonjeni tehnološkim izumima sa ekranima poput mobitela, laptopa, TV ekrana, kamernih ekrana, skenerskih ekrana, semaforskih ekrana, mikroskopskih ekrana, dronskih ekrana, tako da im je nezamisliva i sama pomisao da bi se svi oni mogli jednoga trena pretvoriti u ubistveno oružje. A o tome se ipak može pronaći materijala koji je upozoravajući. Podsjećanja radi, nekadašnji čečenski lider Dudajev ubijen je na daljinu upravo preko lokacije koju je odašiljao njegov mobilni uređaj. Iranski general Sulejmani ubijen je na sličan način u Bagdadu...⁴I zbog ovih razloga je mnogo veća opasnost zadržati AI u obrazovanju kao zamjenu ili nadomjestak za stvarno učenje, analitiku, pisanje, čitanje i istraživanje ili je istisnuti na margine i proglasiti sramotnim plagijarističkim činom, ali dalje njegovati prirodni tragalački um, prirodno povezivanje, razumijevanje, čitanje, mišljenje kao takvo. Inače će samo obrazovanje postati užtogljeno boravljenje u određenim institucijama samo foliranjem sticanja znanja, sa prepisivanjem i upotrebom tehničkih alatki za tzv napredovanje u radu i sticanju znanja i obrazovanje može postati tržište kupovine i prodaje naučnih reference i zvanja gdje ni najbolji metodi provjere lažnih postignuća neće biti od koristi. Lijenost uma, kopirani razum, klonirane ideje će zavladati svijetom znanja i on, taj novi svijet biti gori i od ranije prokazanog svijeta

---

⁴ Plan je dobio zeleno svjetlo. Takođe FSB došao je podataka da Dudajev često zove prijatelja Konstantina Borovog. Operativci FSB saznali su vreme kada Dudajev poziva Borova, koliko traju razgovori. Ideja o likvidaciji sama po sebi se nametnula da zapravo Dudajev bude likvidiran protivradarskom raketom koja bila lansirana sa aviona na njegov telefon dok bude pričao...Težilo se da za plan likvidacije zna što manje ljudi, kako bi se sprečilo da operacija propadne i u tome se uspelo.

Tog 21. aprila 1996. u večernjim časovima kada je posada ruskog avaksa A-50 poletela, počela je operacija likvidacije DŽohara Dudajeva. Mali broj znao je da je u letelicu ugrađen bio uređaj za presretanje i otkrivanje signala satelitskog telefona. Avion je poleteo sa vojnog aerodroma na zapadu Rusije i uzeo pravac prema Čečeniji. Sa drugog aerodroma poletela su i dva frontovska lovca Suhoj Su-24M koji su ispod krila nosili po dve protivradarske rakete Kh-27PS.

Dok se A-50 popeo na visinu od 12.000 metara i počeo da kruži uz granicu sa Čečenijom, DŽohar Dudajev krenuo je na staru lokaciju odakle će moći bez smetnji da uz pomoć svog satelitskog telefona pozove prijatelje u Moskvi.

<https://nportal.novosti.rs/vest/56135/vesti/planeta/odao-ga-telefon-kako-je-ubijen-lider-cecena-dudajev>

Iranski Savet za nacionalnu bezbednost pozvao je na „žestoku osvetu“ Americi zbog ubistva najmoćnijeg iranskog generala, a taj napad okarakterisao kao „akto međunarodnog terorizma“.

Američka vojska ubila je u Iraku Kasima Sulejmanija u vazдушnom napadu.

Ovaj šezdesetdvođodišnjak bio je na čelu svih iranskih vojnih operacija na Bliskom istoku, a bio je komandant elitne Kuds jedinice.

On je ubijen na aerodromu u Bagdadu po direktnom naređenju američkog predsednika Donalda Trampa.

Sulejmanijevo ubistvo pojačalo napetosti između Vašingtona i Teherana. Ubistvo je iz januara 2020.

<https://www.bbc.com/serbian/lat/svet-50981743>

poluobrazovanosti kao najopakije pojave u obrazovanju uopće. Nešto što ranija doba nisu ni u promislama poznavala a kamoli prakticirala.

Šta je prirodna inteligencija

U tekstu 'Božanska poruka i tehnologije modernog doba' autorica Fejzić Čengić konstatira neke činjenice važne za razumijevanje prirodne inteligencije:

“Ljudski kod života ili DNK ima 4 slova, pronađen je još 1953. godine, a 2001. godine je pročitana do kraja. Tu je smještena tolika količina informacija_ 3 milijarde i 200 miliona slova u jednoj kopiji u svakoj stanici, ćeliji, a imamo dvije spirale, jedna od oca i jedna od majke, što je po 500 knjiga čistog teksta. Tu u genomu piše šta je čovjek, to pročitamo i svi ćemo sve o sebi znati...ali ne znamo ništa od biti, umiremo, bolujemo, starimo...I dalje.” (Fejzić Čengić; 2024:82,83)

Dalje se zna da prosječan čovjek koristi svega oko 5% svih kapaciteta svog mozga, to je oko 700 milijardi neurona i neuronskih veza. Mogućnost čovjeka da svoje potencijale maksimalno koristi je neizmjerena, neizreciva. Pa ipak se može dogoditi da čovjek prestane koristiti ovih 5% svoga potencijaliteta mozga jer želi da ga mijenja AI...

Čak i kada se nama ljudima čini kako priroda nešto neumitno razara ona to samo čini s nakanom da ponovo vrati harmoniju i red, poredak i smisao svemu postojećem. A to opet znači koliko mi kao ljudi i sa prirodnom i sa vještačkom inteligencijom malo o prirodi znamo. Površnost koja bi mogla dodatno uslijediti u dobu vještačke inteligencije mogla bi nenadoknadivo naštetiti kosmosu, planeti i svim ljudima koji je nastanjuju. Opreznosti nikad nije dovoljno, posebno kad su u pitanju odgoj i obrazovanje budućih naraštaja koji preuzimaju odluke i budućnost u svoje ruke.

Literatura:

Fejzić Čengić, (2022), Život je veći od svake obmane, UNSA, FPN, Sarajevo

Fejzić -Čengić, (2024), Božanska poruka I tehnologije savremenog doba, Zbornik radova, Filozofija islama, sa 28. Simpozija, IZ Hrvatska, Zagreb, ISBN 978-953-6330-70-6

Misticizam u islamskoj civilizaciji (Utjecaj Ibni ARebjeve škole na Balknu, Iranu I Turskoj), Ibni Sina, Bošnjački institute, Sarajevo

Virillio, Paull, Lotringer, Silwer (2012), Čisti rat, dvadeset pet godina kasnije, Centar za medije i komunikacije Fakulteta za medije i komunikacije, Beograd, COBISS.SR-ID 188841996

<https://www.youtube.com/shorts/oG9ADuLH4M>

<https://www.ifimes.org/ba/istrazivanja/u-devoluciju-tehnologijom-digitalni-kolonijalizam-novodobnog-tehnofeudalizma/5355>

<https://www.bbc.com/serbian/lat/svet-50981743>

<https://nportal.novosti.rs/vest/56135/vesti/planeta/odao-ga-telefon-kako-je-ubijen-lider-cecena-dudajev>